

sanego. Zanotować należy postulat silniejszego zanalizowania kwestii wyznaniowych, a zwłaszcza podkreślenia tolerancji religijnej w Polsce, która spowodowała swego czasu duży napływ ludności protestanckiej, w znacznej mierze niemieckiej. Słuszne też jest zdanie, że nieco więcej miejsca należało poświęcić Żydom, którzy w wielu wypadkach występowali w Polsce jako reprezentanci niemieckości, zwłaszcza w okresie zaborów; stąd nastroje antyniemieckie w Polsce przybierały często charakter antysemicki. G. Rhode domaga się też omówienia spraw „piątej kolumny” w Polsce, gdyż, jak słusznie stwierdza, nic bardziej nie przyczynia się do chowania wzajemnych uraz jak przemilczanie.

Drugą część swoich uwag poświęca G. Rhode uzupełnieniom i poprawkom do tez Meyera (4, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 19, 23, 24, 27, 28, 32, 34, 35, 38, 39, 42, 45, 46); przeważnie można się pod nimi podpisać. Trzeba jednak zauważyć, że te poprawki i uzupełnienia obracają się w kręgu tej samej problematyki politycznej, którą nasycił swe tezy E. Meyer. Oczekiwaliśmy dodatkowych propozycji o zagadnieniach społeczno-ekonomicznych i kulturalnych.

Gerard Labuda

Staats- und Verwaltungsgrenzen in Ostmitteleuropa, Historisches Kartenwerk: Teil I. Baltische Lande, oprac. H. LAAKMANN; Teil II. Das Preussenland, oprac. E. KEYSER; Teil III. Pommern, oprac. FR. ENGEL, Verlag R. Oldenbourg, Monachium 1954—1955.

Długi szereg wydawnictw „Göttinger Arbeitskreis” został w ostatnim czasie powiększony o publikacje z dziedziny geografii historycznej. Zostały one przygotowane przez poszczególne Komisje Historyczne tej rewizjonistycznej placówki (w rodzaju „Historische Kommission für Ost- und Westpreussische Landesforschung”). Na początek opracowano mapy ziem bałtyckich, tj. Inflant, „Kraju Pruskiego” („Preussenland”), tj. Pomorza Wschodniego, i Pomorza Zachodniego („Pommern”). W dalszym etapie będą opublikowane mapy Wielkopolski („Posener Land”), Śląska i Sudetów.

Jest rzeczą widoczną, że celem powyższej publikacji jest przedstawienie w sposób jak najprzystępniejszy, przede wszystkim młodzieży i nauczycielstwu, najważniejszych danych geograficznohistorycznych dla obszarów wschodnioeuropejskich. Świadczy o tym zarówno mała skala całości edycji (1:1.650.000), jak również silne zacieśnienie zakresu skartografowanych problemów. Faktycznie zostały one ograniczone do ważniejszych podziałów administracyjnych. Również techniczne wykonanie publikacji jest dość uproszczone. Wszystkie mapy są wydrukowane w tonacji białoczarnej z zastosowaniem odpowiedniej szrafury; jedynie kolor niebieski został zastosowany dla przedstawienia sieci hydrograficznej oraz brzegu Bałtyku. Podkreślić jednak trzeba staranne opracowanie edycji pod względem graficznym, co wzmacnia czytelność map poszczególnych. Najważniejsze objaśnienia do nich zostały także podane w osobnym komentarzu dołączonym do każdej serii.

Stwierdzić trzeba, że spośród trzech opublikowanych dotąd części najkorzystniej przedstawia się część I, tj. Inflanty, opracowana przez H. Laakmanna w sposób bardzo sumienny. Zawiera ona ogółem 7 map. Ilustrują one: podział plemienny Inflant około r. 1200, podział administracyjny — a w pewnym stopniu i własnościowy — tego obszaru w r. 1492, układ stosunków politycznych po pokoju w Stołbowie z r. 1617 oraz w okresie wojny północnej. Trzy ostatnie mapki przedstawiają podziały administracyjne od końca XVIII do połowy XX w. (od skali powiatowej do gubernialnej czy państwowej). Podkreślić należy, że autor nie ograniczył się do przedstawienia podziału na większe jednostki administracyjne, lecz usiłował także, w miarę możliwości, uwzględnić podział parafialny i diecezjalny, zaznaczając niekiedy kościoły parafialne, zamki i klasztory (szczególnie na mapie z r. 1492). Z tego względu niektóre mapki Laakmanna posiadają poważniejsze znaczenie dla geografii historycznej ziem nadbałtyckich. Komentarz autora wyróżnia się dokładnością i rzeczowością w objaśnianiu przedstawionego problemu.

Powyższych uwag nie można w pełni odnieść do części II omawianego wydawnictwa, tj. Pomorza Wschodniego, przygotowanej przez E. Keysera. Autor opracował ją — głównie opierając się na wynikach M. Toeppena i E. Bahra — w sposób budzący szereg zastrzeżeń pod względem merytorycznym. Niezwykle jaskrawe są przy tym akcenty szowinistyczne, przebijające ze słownego komentarza, a nawet — graficznego przedstawienia. Najpełniejszym wyrazem tego będzie pogląd, wyrażony we wstępie, o wiekowej jedności Pomorza Wschodniego, która mogła być zachowana tylko pod władzą niemieckiego Zakonu, bądź pruskich Hohenzollernów, czy na koniec — „Grossdeutschen Reiches“ w r. 1939. Polityczne (i społeczno-narodowościowe) związki Pomorza Wschodniego z Polską są niemal zupełnie przemilczane (np. zależność lenna od Polski części wschodniej Prus, i to nawet w latach 1525—1657). Prusy Królewskie zaś określono mianem „państwa stanowego“ („Ständestaat“), które faktycznie dopiero w r. 1569 zostało inkorporowane do Korony. Samo pojęcie „Preussenland“ (lansowane od dawna przez autora) w świetle całości edycji okazuje się dość rozciągliwe, gdyż na przełomie XVIII—XIX w. i w latach czterdziestych XX stulecia obejmuje ono nawet okolice Płocka, Ciechanowa oraz Suwałk. Zabory ziem polskich przez Prusy hohenzollernowskie są zresztą określane jako nabytki terytorialne, „odstąpione“ Prusom prawomocnie na podstawie odpowiednich umów. Autor staje także na gruncie całkowitej legalności wszystkich aneksji terytorialnych, powiększających „Preussenland“, nie wyłączając oczywiście agresji hitlerowskiej 1939 r. i sławetnego „Gau Danzig-Westpreussen“ — z Lipnem i Rypinem, czy przyłączenia okręgu Ciechanowa do — Prus Wschodnich.

Całość serii składa się z 10 map, dających obraz podziałów administracyjnych Prus i Pomorza Nadwiślańskiego od r. 1230 (tj. od chwili przybycia Krzyżaków) aż do r. 1945. Wybór chronologiczny dla poszczególnych przekrojów (w. XIII, XIV — poł. XV, poł. XV — 1772 r., I. 1772—1807, I. 1807—1815, I. 1824—1878, I. 1878—1913, I. 1920—1939, I. 1939—1945 i r. 1945) zdaje się być dość uzasadnionym, chociaż odczuwa się brak mapki roziedlenia plemion pruskich przed r. 1230. Natomiast treściowo edycja Keysera jest znacznie uboższa od serii inflanckiej. Autor nie tylko pominął w zupełności granice parafii czy nawet diecezji, lecz także mniejszych jednostek administracyjnych krzyżackich (wójtostw, prokuratorii). Nie starał się też przedstawić pełniejszej sieci osadniczej, nie zaznaczając wszystkich osad miejskich czy siedzib kasztelańskich lub mniejszych urzędów krzyżackich (np. Chmielna, Mirachowa czy Pucka), o których przecież wspomina w komentarzu. Braki te szczególnie się odczuwa na obu pierwszych mapach (I. 1230—1310 i I. 1310—1466), gdzie korzystającemu trudno będzie znaleźć szereg mniejszych jednostek administracyjnych (np. wójtostwo lęborskie czy komornictwo mirachowskie). W graficznym przedstawieniu zakradło się kilka błędów. Np. nie zaznaczono klucza kurzętnickiego (posiadłości biskupstwa chełmińskiego w Lubawsczyźnie) na pierwszej mapie, a głównych siedzib kluczy biskupich (Lubawy, Kurzętnika, Chełmży) na mapie III. Mylnie zaznaczono tam również Złotorię, jako część Prus Królewskich i siedzibę starostwa pruskiego. Błąd ten figuruje również w komentarzu, gdzie zresztą nie brak dalszych nieścisłości (np. Westwin zamiast Mestwin, Chelmino zamiast Chmielno, zaliczenie Lędyczka (Landeck) do miast istniejących w okresie krzyżackim, używanie terminu komturstwa rogozińskiego zamiast wójtostwa, pominięcie prokuratorii jasinieckiej w komturstwie świeckim). Z niewiadomych powodów autor wyodrębnił na mapie II małą obszar dóbr arcybiskupstwa gnieźnieńskiego na Pomorzu Nadwiślańskim koło Tucholi (pomijając zresztą ich część zachodnią), natomiast nie uwzględnił znacznie rozleglejszych kompleksów dóbr (30 wsi) należących do biskupstwa włocławskiego w rejonie Świecia, Tczewa i Gdańska (nb. o przynależności Pomorza Nadwiślańskiego do diecezji włocławskiej z wiadomymi względów nie wspomina się ani słowem). Z tych względów całość edycji Keysera dać może tylko dość ogólny obraz podziałów w skali powiatowej a dla XIX—XX w. — rejencji.

To ostatnie spostrzeżenie należy odnieść także do III części edycji, tj. Pomorza Zachodniego, przygotowanej przez Fr. Engla, a obejmującej 9 map. Pierwsza z nich przedstawia obraz podziałów administracyjnych w w. XII—XIII (ziemie, kasztelanie), z zaznaczeniem przypuszczalnych obszarów leśnych i hipotetycznych granic. Dalsze 7 map ilustruje tylko podziały polityczne z I i II połowy XIV w., połowy XVI — 1637 r., poł. XVII — 1720 r. (okres szwedzkiej i pruskiej ekspansji), r. 1724—1815 (powstawanie podziału powiatowego), 1817/18 (reformy powiatowej) i 1938. Ostatnia mapa przedstawia podział administracyjny z r. 1952 (z napisami polsko-niemieckimi, podobnie jak na mapie Pomorza Wschodniego z r. 1945). Większość map została opracowana przede wszystkim na podstawie wyników Fr. Curschmanna, chociaż pominięto podziały kościelne, nawet w skali diecezji. Na mapie II (połowa XIV w.) został także przedstawiony zasięg ekspansji czynników zewnętrznych, zwłaszcza Brandenburgii, i jej nabytki terytorialne kosztem Pomorza. Na mapie IV omyłkowo nie wyodrębniono obszarów Lęborka i Bytowa jako lennych. Komentarz, dość lapidarny, utrzymany jest w tonie spokojnym, chociaż pomija związki Pomorza Zachodniego z Polską.

Marian Biskup

PUBLIKACJE HISTORYCZNE Z OKAZJI 500-LECIA UNIwersYTETU W GRYFII

Festschrift zur 500-Jahrfeier der Universität Greifswald, t. I—II, Greifswald 1956, s. 302 in 4°, 586 in 4°.

Wissenschaftliche Zeitschrift der Ernst Moritz Arndt-Universität (Festjahrgang zur 500-Jahrfeier): Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Rocznik V (Greifswald 1955/56), nr 1—5, s. 1—410 in 4°.

Pięćsetlecie swego istnienia uniwersytet im. Ernst Moritz Arndta w Gryfii uczcił dwiema poważnymi publikacjami, z których pierwsza poświęcona jest wyłącznie dziejom uniwersytetu, druga zaś zawarta w trzech zeszytach naukowego czasopisma uniwersyteckiego odzwierciedla aktualne zainteresowania badawcze pracowników uniwersytetu w dziedzinie nauk społecznych i językowych. Obie dają świadectwo imponującej tężyzny organizacyjnej i naukowej środowiska uniwersyteckiego w Gryfii.

Tom pierwszy „Księgi pamiątkowej” daje pogląd na dzieje „instytucjonalne” uniwersytetu. Otwiera go instruktywny artykuł dra Rodericha Schmidta o początkach uniwersytetu gryfijskiego („Die Anfänge der Universität Greifswald”, s. 9—52), tj. od momentu założenia w r. 1456 aż do r. 1462, daty śmierci właściwego założyciela i pierwszego rektora uniwersytetu Henryka Rubenowa, burmistrza miasta Gryfii. Artykuł odznacza się starannością analizy wszystkich przekazów źródłowych, zwłaszcza dokumentu fundacyjnego, ogarnia całokształt podłoża społecznego i politycznego, środowisko kulturalne i wydobywa udział poszczególnych jednostek w fundacji uniwersytetu. Przekonywająco została ukazana przodująca rola Rubenowa. Skromny szkic o początkach uniwersytetu gryfijskiego rozrósł się pod piórem autora do ciekawego studium porównawczego nad dziejami uniwersytetów środkowoeuropejskich w XV wieku. Połowę pracy zajmują przypisy erudycyjne, w których zawiera się sporo ustaleń faktograficznych i dużo informacji bibliograficznej.

Z doskonałym artykułem wstępnym sprzymierza się obszerne studium Hansa Schrödera o dziejach politycznych uniwersytetu („Zur politischen Geschichte der Ernst Moritz Arndt-Universität Greifswald”, s. 53—156). Jest to właściwie monografia zewnętrznych dziejów uniwersytetu od XVI wieku począwszy aż po dzień dzisiejszy. Autor oparł się na zbiorach trzech miejscowych archiwów: państwowego, miejskiego i uniwersyteckiego oraz na dość obfitej, choć nierównej pod względem wartości literaturze. Ze szczególnym zainteresowaniem czytelnik zagłębia się w końcowe kilkadziesiąt kart rozprawy, które są poświęcone udziałowi społeczności uni-